

ТВОРЧЕСТВОТО НА ПРОФ. КАЦАРОВ И НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВО: СЪГЛАСУВАНЕ НА НАКАЗАТЕЛНИЯ КОДЕКС С ГРАЖДАНСКИТЕ ЗАКОНИ

Ралица Костадинова¹

През 1938 проф. Константин Кацаров изнася пред юридическата общност реферат на тема „Съгласуване на гражданския и търговския закон с наказателния и процесуални закони”, който е публикуван в списание „Адвокатски преглед”². В него той прави критичен анализ на действащото след Освобождението законодателство, изследвайки периода след 1878 г., когато българското общество, отърсвайки се от петвековното отоманско робство, търси пътища, за да се приобщи към европейското правно семейство. От историята на държавата и право е известно, че като се ползват най-добрите образци на европейската правна мисъл по онова време в нашата страна са създадени множество закони, които целят да уредят обществените отношения във всички области³. Освен тази положителната страна на българското законодателство проф. Кацаров не се страхува да сподели със своите колеги, че „законодателството ни се характеризира доста явно и определено с липсата на връзка между отделните закони...”⁴. Така той поставя на дискусия пред научните среди проблемът за кодификацията в българската правна система след Освобождението и съгласуването на отделните кодификационни закони помежду им.

70 години по-късно този проблем е все така актуален за нашата правна система и дава основания за някои паралели. Подобно на периода след Освобождението, и днес българското общество е в период на законодателни промени. Известно е, че от 1.01.2007 г. РБ е член на Европейския съюз (ЕС). След подписването на Договора за присъединяване на България и Румъния към ЕС⁵ процесът на сближаването на законодателството ни с това на другите европейски страни стана още по интензивен и доведе до наложителни промени в действащата правна уредба-създават се нови и се променят съществуващите вече нормативни актове. По пътя към приобщаването на нашата страна към европейското семейство, подобно на процеса

¹ *Старши асистент по наказателно право, НБУ.*

² **Кацаров, Константин.** Съгласуване на гражданския и търговския закон с наказателния и процесуални закони. В: Адвокатски преглед, 1939, бр. 1, с. 24.

³ Така **Токушев, Димитър.** История на новобългарската държава и право. 1878-1944. София, Сиби, 2008; **Андреев, Михаил.** История на българската буржоазна държава и право. 1878-1917. София, Софи-Р, 1993.

⁴ **Кацаров, Константин.** Съгласуване на гражданския и търговския закон с наказателния и процесуални закони. В: Адвокатски преглед, 1939, бр. 1, с. 24.

⁵ Текстът на договора вж. на адрес: <http://www.europe.bg/htmls/page.php?category=263>.

на „европеизация“ след Освобождението, с особена острота се поставя въпросът за съгласуваността на отделните закони, наред с тяхното хармонизиране с европейското право. Ето защо цитираните по-горе разсъждения на проф. Кацаров звучат реалистично, вярно и актуално и днес - в началото на XXI век, когато нашата страна върви по пътя на хармонизация на националното законодателство с европейското.

Така разсъжденията на проф. Кацаров по повод българското законодателство след Освобождението провокириха интерес към изследване на темата за съгласуваността на кодифицираното наказателно законодателство с гражданските законите в процеса на европейската интеграция, както и към паралела между двата големи Прехода в българското общество (след Освобождението и след приемането ни в ЕС). Така формулирана задачата ще бъде предмет на бъдеща научно-изследователска работа, а в настоящето изложение ще се засегнат само част от посочените въпроси.

КОДИФИКАЦИЯ НА ЗАКОНИТЕ И СИСТЕМА НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО.

Ще започна изложението с изключително важния въпрос за кодификацията в правото, който е един от „най-дискутираните в настоящия момент“⁶. Макар и напоследък да се публикуваха задълбочени изследвания по въпроса, тук ще припомня някои важни положения.

Известно е, че думата кодекс означава сбор от закони върху дадена материя и нейния български еквивалент е законник. За да се превърне един механичния сбор от закони в кодекс, е нужно те да са подчинени на общи цели, т.е. „субстанциален конекситет“⁷. Второто условие изисква да са налице общи принципни начала във всички закони. Ето защо, когато една група закони са подчинени на обща цел и принципи и образуват едно органическо цяло, то налице е кодекс.

Терминът кодекс е дефиниран в Закона за нормативните актове⁸ (ЗНА) като вид нормативен акт, който урежда обществените отношения, предмет на цял клон на правната система или на обособен негов дял (чл. 4, ал. 1). Прието е, че по важните законодателни материи се уреждат с кодекси като в действащото законодателство на Република България те са няколко.

⁶ Така **Новкиришка, Малина**. Античните кодификации. Част I. Особености на античните кодификации В: Юридическо списание на НБУ, 2008, бр. 1

⁷ **Кацаров, Константин**. Съгласуване на гражданския и търговския закон с наказателния и процесуални закони. В: Адвокатски преглед, 1939, бр. 1, с. 25.

⁸ Обн. ДВ. бр.27 от 3 Април 1973 г.

Това са създадените през втората половина на XX век - Наказателен кодекс⁹, Семейен кодекс¹⁰, Кодекс на труда¹¹; новоприетите, но традиционно съществуващи в съвременното българско законодателство - Наказателнопроцесуален кодекс¹² и Гражданскопроцесуален кодекс¹³, както и нововъведените- Кодекс за социално осигуряване¹⁴, Данъчно-осигурително процесуален кодекс¹⁵, Административнопроцесуален кодекс¹⁶, Кодекс на международното частно право¹⁷, Кодекс за застраховането¹⁸.

Всички те като следват особеностите на общественото развитие на българското общество дават задоволителна правна уредба. По трудна за осъществяване е задачата за съгласуване на отделните закони и кодификации от закони в една единна правна система. Само така може да се говори за систематизиране на правото, за което е характерно от една страна съгласуване на законите в рамките на определена материя и кодифициране на определена област; от друга съгласуване на отделните кодификации по между им. Съвременните изследователи на процесите на кодификация са правили анализ на отделните процеси на обединяване на законите по материи. Съпоставка между отделните кодификации и тяхната съгласуваност с наказателния закон обаче не е правена, което породило интереса към настоящето научно проучване. Изследването на въпроса ще започне с кратък преглед на историята на наказателното законодателство и кодификация в България.

⁹ Обн., ДВ, [бр. 26](#) от 2.04.1968 г.

¹⁰ Обн., ДВ, [бр. 41](#) от 28.05.1985 г.

¹¹ Обн., ДВ, [бр. 26](#) от 1.04.1986 г.

¹² Обн., ДВ, [бр. 86](#) от 28.10.2005 г. Относно кодифицирането на наказателнопроцесуалната материя вж. **Манев, Никола**. Въпроси на кодификацията на наказателнопроцесуалния закон и основни принципи. В: Юридическо списание на НБУ, 2008, № 1, достъпно в интернет на адрес: http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/law/Spisanie/1_2008/New_Sydyrjanie_1-%202008%20Law%20Journal.doc.pdf

¹³ Обн., ДВ, [бр. 59](#) от 20.07.2007 г.

¹⁴ Обн., ДВ, [бр. 110](#) от 17.12.1999 г. Подробно за кодификацията на Общественото осигуряване вж. **Стайков, Ивайло**. Кодификация на българското обществено осигуряване. В: Юридическо списание, 2008, № 1.; **Мръчков, Васил**. Кодексът за задължителното обществено осигуряване и развитието на осигурителното право. – Юридически свят, 2000, бр. 1, с. 218-246, достъпни в интернет на адрес: http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/law/Spisanie/1_2008/New_Sydyrjanie_1-%202008%20Law%20Journal.doc.pdf

¹⁵ Обн., ДВ, [бр. 105](#) от 29.12.2005 г.

¹⁶ Обн., ДВ, [бр. 105](#) от 29.12.2005 г.

¹⁷ Обн., ДВ, [бр. 42](#) от 17.05.2005 г.

¹⁸ Обн. ДВ. бр.103 от 23 Декември 2005г, В сила от 01.01.2006 г.

КОДИФИКАЦИЯ НА НАКАЗАТЕЛНОТО ЗАКОДАТЕЛСТВО

1. Наказателното законодателство в Княжество България след Освобождението.

1.1. Известно е, че след Освобождението през 1878 г. в българските земи действа Турския (Отоманския) наказателен закон (ТНЗ, ОНЗ) от 1858 г., който регулира обществените отношения, възникващи при извършването на престъпления¹⁹. Освен него по наказатели дела се прилагат и извъннаказателно законодателство: Съдопроизводство по углавните дела, подсъдни на мировите съдии²⁰; Устав за наказанията, които мировите съдии могат да налагат²¹; Закон за съдене на министрите²²; Закон за наказанията, които се налагат за престъпления, предвидени в чл. 155 от Конституцията²³; Закон за печата²⁴ и Закон за изтребление на разбойничеството²⁵.

Изследователите на този период от развитието на наказателното право считат, че ОНЗ „Макар в редица насоки да не отговаря на българските условия, все пак той е могъл да бъде използван от новата буржоазна държава, защото създаден през 1859 г. при известно ползване от френския наказателен кодекс от 1810 г., той отразява вече в немалка степен започналите капитаристически изменения в икономиката на феодална Турция...”²⁶. Недостатъците на чуждия закон обуславят необходимостта от изработването на български наказателен закон, който процес продължава около 20 години.

1.2. Първоначално, през 1883 г., е съставена комисия, които има за задача да „прегледа, допълни и измени сега действащия наказателен закон или за състави съвършено нов съобразно с началата на наказателноправната наука, с действащите наказателни закони и

¹⁹ Така **Токушев, Димитър**. История на новобългарската държава и право. 1878-1944. София, Сиби, с. 224 и сл.; **Михайлов, Димитър**. Основни етапи в развитието на българското наказателно право. - В: Проблеми на наказателното право. Обща част. София, Сиела, 2008.с. 45 (авторът сочи 1861 г. като начална дата на ОНЗ).

²⁰ ДВ, бр. 49 от 4.06. 1880 г.

²¹ ДВ, бр. 51 от 11.06. 1880г.

²² ДВ, бр. 91 от 13.07. 1880г.

²³ ДВ, бр. 91 от 13.07. 1880г.

²⁴ ДВ, бр. 47 от 23. 12. 1887 г.

²⁵ ДВ, бр. 146 от 24.12. 1887 г.

²⁶ **Ненов, Иван**. Наказателно право. Обща част. София, Наука и изкуство, 1963, с. 42.

живота, нравите и обичаите на нашия народ”²⁷. Проектът не е реализиран, след което с него е натоварен французина Бастиян. Изработеният от него законопроект е отхвърлен, което налага създаването на нова Комисия за изработването на нов наказателен закон, чийто председател е д-р Константин Стоилов. През октомври 1888 г. създаденият от комисията проект за наказателен закон е внесен в Народното събрание, но не успява да стане закон²⁸. Това се случва осем години по-късно – през 1896 г., когато Стоилов е вече министър-председател на Княжество България. Наказателният закон е обнародван на 21 февруари 1896 г., влиза в сила на 1 май същата година и действа до 1951 г., когато е приет нов НЗ. Тъй като относно същността на първия български наказателния закон е писано задълбочено, то тук само ще се обобщят някои основни положения.

2. Особенности на първия Български наказателен закон от 1896 г.

2.1. Както е известно Българския наказателен закон от 1896 г. е реципиран от най-добрите образци на наказателни закони по онова време в Европа – унгарския наказателен закон и руския проект за наказателен закон. Така той възприема принципите на *класическата школа в наказателното право*, която по онова време е възприета от наказателните кодекси НК на Франция, Германия, Австро-унгария, Белгия, Холандия и Италия. Ето защо се установяват принципите на: законноустановеност; лична отговорност и вина (умисъл и непредпазливост); принцип на съответствието²⁹, които отразяват прогресивното развитие на българското наказателно право от този период.

2.2. Преди Освобождението по българските земи се прилага и обичайно наказателно право. След приемането на НЗ 1896 г. тази практика е прекратена и се поставя началото на принципа на законност, чрез неговото тройно проявление – законоустановеност на престъпленията (Nullum crimen sine lege)³⁰ и наказанията (Nulla poena sine lege)³¹, както и на

²⁷ Цитат по Токушев, Димитър. История на новобългарската държава и право. 1878-1944. София, Сиби, с. 233.

²⁸ Проектът за наказателен закон е оттеглен, защото депутатите отказват да приемат чл. 160, който криминализира „хваленето и оправдаването на престъпление или на този, който е извършил престъпление”. Според депутатите той нарушава основно конституционно право на гражданите и налага цензура. Всъщност законопроектът предвижда криминализиране на явното подбуждане към престъпления, но това неправилно е изтъкнато от нашите законотворци, повечето от които са нямали юридическо образование.

²⁹ Подробно за тези принципи вж. Токушев, Димитър. История на новобългарската държава и право. 1878-1944. София, Сиби, с. 237-238.

³⁰ Вж. чл. 1 от НЗ, според който „Престъпление или нарушение се счита само онова деяние, което е обявено от закона за такова”.

³¹ Вж. чл. 2 от НЗ, според който „всяко престъпление или нарушение се наказва с онова наказание, което е определено от закона, преди да е то извършено”.

случаите, когато се освобождава лицето от наказателна отговорност или от изтърпяване на наказанието.

2.3. С НЗ от 1896 г. се поставя началото на кодификацията в областта на престъпленията и наказанията, която е успешно реализирана едва с Наказателния кодекс от 1956 г. Въпреки съществуването на наказателен закон наказателноправни норми съществуват и извън него. Например в Закона за условното осъждане от 1903, а също и в останалото да действа т. нар. специално наказателно законодателство от времето преди създаването на НЗ 1896 г.

Въпреки всички усилия да се създаде модерен наказателен закон, е налице съществен недостатък – противоречие с гражданските закони. Именно проф. Константин Кацаров е този, който поставя на дискусия проблема за съгласуваността на законите. Прегледът на законовите текстове показва, че при изработването на наказателния закон са правени механични заемки от различни източници (унгарския НЗ, проекта за Руски НЗ), което е довело до противоречието му с гражданските закони³² (например чл. 374 от Търговския закон и НЗ относно престъпленията против кредиторите).

* * *

В заключение може да отбележи, че творчеството на проф. Кацаров насочи моите научни търсения в нова, неизследвана област. Въпросът за кодификацията и съгласуваността на отделните закони, са актуални както в периода след Освобождението, когато се създава новото българско законодателство, така и днес, когато хармонизираме законите си с правото на Европейския съюз. Съпоставки могат да се правят, както на плоскостта на историческата ретроспекция, така и чрез едно сравнителноправно изследване, а днешната конференция даде чудесна възможност да споделя с вас моите впечатления и уважение към личността на проф. Константин Кацаров.

³² Така и **Моллов, Вл.** Към реформата на наказателното ни право. В: Юридическа мисъл, кн. 3, 1919, с. 4

**CREATIVITY OF PROF. KATZAROV AND CRIMINAL LAW:
COORDINATION OF THE CRIMINAL CODE WITH CIVIL LAW**

by Ralitza Kostadinova,

Assistant Professor of Criminal Law, New Bulgarian

university (Resume)

In conclusion note that the work of Professor Konstantin Katzarov directed my scientific research into new, uncharted area. The issue of codification and consistency of individual laws are current as in the period after Liberation, when creating the new Bulgarian legislation and today when harmonized our laws with the European Union Law. Comparisons can be made as to the plane of historical retrospect, and, by a comparative study.